

Мср Станислав Радуловић,
дипломирани правник, студент докторских студија
Правног факултета Универзитета у Новом Саду

ПРЕОБРАЖАЈ КЛАСИЧНОГ КОНЦЕПТА КОЛЕКТИВНОГ ОСТВАРИВАЊА АУТОРСКОГ И СРОДНИХ ПРАВА У КОНТЕКСТУ ТЕХНОЛОШКОГ НАПРЕТКА И ЗАКОНОДАВСТВА ЕУ

САЖЕТАК: Правни пореци познају институт колективног остваривања ауторског и сродних права преко сто педесет година и у том периоду сам концепт института је еволуирао како би могао да одговори изазовима савременог друштва. Крај прошлог века карактерише прелазак с аналогне на дигиталну технологију који суштински мења премисе на којима почива класичан концепт остваривања и заштите ауторског и сродних права. Овај моменат у технолошком развоју је, између осталог, створио потребу за преиспитивањем постојећег концепта института колективног остваривања ауторског и сродних права. Европска унија у последњих десетак година приступа реформи прекограничног колективног остваривања ауторског и сродних права како би се пронашао одговарајући модел за постављање новог правног оквира. Тенденције ЕУ су усмерене на обезбеђивање конкуренције између организација за колективно остваривање ауторског и сродних права, издавање паневропских лиценци за коришћење предмета заштите преко интернета, као и успостављање слободе прекограничног пружања услуга колективног остваривања права у ЕУ. Нормативом ЕУ се, такође, афирмише концепт по којем је неопходно смањити разлике између националних система држава чланица у домену регулативе ауторског и сродних права, као и омогућавање слободнијег онлајн приступа делима за кориснике на територији држава чланица. Наведене законодавне активности, које се у последње

време интензивирају, свакако ће имати утицај и на домаћу законску регулативу због уједначавања нашег правног система са системом ЕУ.

Кључне речи: колективно остваривање ауторског и сродних права, дигитална револуција, законодавство ЕУ, право конкуренције, коришћење ауторског дела путем интернета

УВОД

Развој у области информационих технологија се везује за „појаву широког и комерцијалног коришћења електричне енергије“, односно, за XIX век. У даљем периоду, а поготово крајем осамдесетих и почетком деведесетих година XX века, наступио је експоненцијални развој информационо-комуникационих технологија, који је имао значајно упориште технологија у економској приступачности њених резултата.¹ Појава интернета, као својеврсног феномена, са собом носи нове односе и правна питања на које је неопходно дати адекватан одговор у будућности.

Под утицајем глобалног коришћења ауторског дела, Европска унија озбиљно приступа реформи прекограничног колективног остваривања ауторског и сродних права у делу сузбијања монополског статуса организација на територији државе чланице. Такође, приступа се афирмацији конкуренције између организација, у сврху регулације висина накнада, као и стварање амбијента у којем би организације пословале ефикасно и транспарентно.²

У првом делу рада, сагледавањем технолошког развоја с акцентом на дигиталну револуцију, извешћемо одређене опште закључке о напретку информационо-комуникационих технологија и њиховом утицају на промену класичног концепта ауторског права. Даље, анализом института колективног остваривања ауторског и сродних права, затим појма и особности организација за колективно остваривање ауторског и сродних права, приказаћемо основна обележја и специфичности правног института и ових ентитета. Најзад, освртом на законодавне активности ЕУ, несумњиво изводимо закључке који говоре у прилог томе да долази до преображаја традиционалног концепта института колективног остваривања ауторског и сродних права и да се увелико приступа пројектовању и обликовању концепта *de lege ferenda*. Све наведено представља својеврстан изазов

¹ Марковић, С. М., *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, Београд, 2014, 20–22.

² Марковић, С., „Колективно остваривање ауторског и сродних права – од монопола ка конкуренцији“, *Право и привреда* 4–6, Београд, 2013, 634.

како би се применом новог редефинисаног модела, изашло у сусрет потребама тржишта ЕУ и пронашла одговарајућа решења за постављање новог правног оквира.

РАЗВОЈ И НАПРЕДАК ДИГИТАЛНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ – ДИГИТАЛНА РЕВОЛУЦИЈА И АУТОРСКО ПРАВО

Период од 1946. до 1980. године карактерише интензивни развој дигиталне технологије у којем је извршен постепени развој компоненти. Након 1980. године до новијег времена постигнут је постепени прелаз с аналогне на дигиталну технологију, што управо представља основну претпоставку за дигиталну револуцију.³ Основне компоненте које су обезбедиле дигиталну револуцију су откриће транзистора 1947. године,⁴ развој интегрисаних кола све до развоја првих рачунара⁵ током осамдесетих година двадесетог века, затим развој персоналног рачунара (PC – personal computer) почетком деведесетих година, којим је обезбеђен механизам брзог преноса и складиштења дигиталних информација.⁶ Укључењем дигиталних рачунара у сферу комуникације остварени су системи локалних мрежа рачунара,⁷ коначно и глобалне Интернет мреже,⁸ чиме је у веома кратком периоду обезбеђена комплетна инфраструктура за запис и размену података као и комуникацију у области дигиталне технологије.⁹

Упоредо с развојем рачунара развијан је и поступак складиштења података у дигиталној форми који се задржао до данас. Зачетком развоја поступка складиштења података у дигиталној форми сматра се рад *Математичка теорија о комуникацији* који је 1948. године објавио научник Клод Шенон, математичар из Бел лабораторије, у којем су јасно дефинисани услови и начин складиштења података у дигиталном формату. Наведени поступак је назван аналогно-дигитална конверзија (скраћено А/Д конверзија).

³ What was the digital revolution, <https://www.worldatlas.com/articles/what-was-the-digital-revolution.html>, 5. јануар 2018.

⁴ На пример, 1976. године, популарни 8086 CPU садржао је 29.000 транзистора – мера перформансе рачунара, и радио је на такту од 10 MHz, а данас CPU садржи више од милијарду транзистора са тактом од 10 GHz.

⁵ Први рачунари: Atari, Commodore 64, ZX Spectrum.

⁶ Историјски развој рачунара, наставни материјал: <http://www.pmf.ni.ac.rs/pmf/predmeti/4604/doc/01-Istorijski%20razvoj%20racunara.pdf>, 10. јануар 2018.

⁷ У примени од 1977. године – и данас, Chase Manhattan Bank у Њујорку.

⁸ У примени од 1992. године – и данас.

⁹ Историјски развој интернета и рачунарских мрежа, <https://www.raf.edu.rs/citaliste/internet/3623-istorijski-razvoj-interneta-i-racunarskih-mreza>, 11. децембар 2017.

Поступак А/Д конверзије чине два корака:

- први, где се редукује количина података поступком узорковања (узорак = sample) према правилима узорковања и
- други, где се подаци записују у дигиталном формату.

Запис података у дигиталном формату подразумева примену бинарног кода којим се све информације складиште одговарајућом комбинацијом само две цифре: нуле (0) и јединице (1).¹⁰

Ауторско право је настајало и развијало се у периоду када је човечанство познавало искључиво аналогне информационо-комуникационе технологије. Након појаве дигиталне технологије умногоме је промењен класичан концепт.¹¹ Развој технологија је омогућио да се на лак и економичан начин умножи ауторско дело, односно предмет сродноправне заштите, као и бележење аудиовизуелних садржаја на носачима звука и слике.

Осамдесетих година прошлог века проналаском аудио и видео касета долази до експанзије неовлашћеног умножавања предмета заштите. Иако је ова појава била широко распрострањена, приметна је несавршеност аналогне технологије која је подразумевала слаб квалитет копија и велики трошак приликом умножавања дела. У годинама које су уследиле, проналазак компакт диска је омогућио да квалитет копије и оригинала у сваком смислу буде истоветан.¹² Ауторско дело у дигиталној ери постаје ослобођено од телесне форме, дакле ослобођено од телесног носача. Даље, отварају се нове могућности коришћења дела, које подразумевају да експлоатација ауторског дела постаје давање овлашћења на одређене облике коришћења дела, с тим да је стигалац крајњи уживалац ауторског дела.¹³

Глобална мрежа интернет омогућила је да ауторска дела буду приступачна великом броју људи истовремено, без обзира на физичку дистанцу. Дакле, физичка лица су у могућности да размењују предмете ауторско правне заштите без физичког контакта и идентитет лица скоро увек остаје непознат. Накнада за сам приступ интернету је, у већини држава, изузетно ниска, уколико се узму у обзир могућности које корисник претплатом стиче и на тај начин мрежа постаје приступачна великом броју корисника.¹⁴

Ако се свему томе дода појава специјализованих веб-сајтова (Facebook, My Space, Daily Motion, Youtube) у последњих десетак година, који

¹⁰ A/D konvertori, <http://www2.kelm.ftn.uns.ac.rs/literatura/mi/pdf/adc.pdf>, 10. децембар 2017.

¹¹ Марковић, С. М., *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, 141 и даље.

¹² Поповић, Д., „Повреда ауторског и сродних права на интернету: осврт на новију праксу Европског суда правде“, *Интелектуална својина и интернет*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, 59.

¹³ Марковић, С. М., *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, 141 и даље.

¹⁴ *Ibid.*

имају своја аутономна правила односно услове коришћења, а који подразумевају стављање у промет и коришћење аудиовизуелних садржаја, то додатно усложњава ситуацију.¹⁵ Као један од најчувенијих сајтова Јутјуб (Youtube), основан 2005. године, омогућио је кориснику интернета да постави свој аудиовизуелни снимак који гледаоци широм света могу да пронађу за свега неколико секунди и исти гледају неограничено. Јутјуб је карактеристичан по томе што се постављени садржаји не могу преузети већ само прегледати. Јутјуб данас, захваљујући својој разноликој тематској покривености, постаје један од најважнијих и најпрепознатљивијих елемената интернет културе.¹⁶

Неретко долази до неовлашћеног постављања аудио-видео записа на интернет, које је фактички немогуће контролисати. Са друге стране, преузимање неовлашћено постављених садржаја такође представља непремостив проблем. Појава платформи за директну размену садржаја (*peer to peer*) све више је присутна с напретком Bit torrent технологије. Овакав начин размене садржаја је директан, без посредовања специјализованих сајтова и често се назива клијент–клијент размена.¹⁷ Можемо закључити да су наведени проблеми изузетно комплексни и да је потребно наћи адекватан модел који би се применио на наведене изазове које са собом носи информационо друштво. Циљ је избећи ситуацију у којој аутори не би били довољно стимулисани и мотивисани за рад, а чиме би било угрожено целокупно културно-уметничко стваралаштво.¹⁸

Позитивне и негативне стране дигиталне у односу на аналогну технологију

Поставља се питање предности дигиталне технологије у односу на аналогну. Евидентна је чињеница да је дигитална технологија много сложенија у односу на аналогну, али је технолошки развој омогућио да се претварање аналогне информације у бинарни запис и обрнуто обавља великом брзином. У складу са наведеним, у данашње време не постоје технички и финансијски проблеми у вези са дигитализацијом информације.¹⁹ Како бисмо стекли целокупну слику о овој комплексној теми, изложићемо

¹⁵ Поповић, Д., „Повреда ауторског права и сродних права на интернету – преиспитивање улоге посредника”, *Право и привреда* 4–6/2010, 579–582.

¹⁶ About Youtube, <https://www.youtube.com/yt/about/>, 22. јануар 2018.

¹⁷ Поповић, Д., „Повреде ауторског права и сродних права на сајтовима за размену аудио и видео записа, путем коришћења онлајн видео игара и на блогovima”, *Правни живот* 11/2012, 789.

¹⁸ Марковић, С. М., *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, 143.

¹⁹ *Ibid.*, 142.

примере позитивних и негативних страна дигиталне технологије и навести неколико практичних примера.

Позитивне стране дигиталне у односу на аналогну технологију су многобројне, а у информационо-комуникационом пољу истичу се следеће предности:²⁰

- брз запис и складиштење велике количине података на малом простору без губитка информација и креирање вишеструких копија идентичних оригиналу;
- једноставна и аутоматизована размена велике количине података и њихова дистрибуција на даљину, као и једноставна обрада података и приступ уз чување оригиналних вредности;
- дигитализација аналогних средстава комуникације са позитивним ефектима исказаним у домену: телевизије, телефоније, радија и сл. Примери дигитализације аналогних средстава складиштења података су:
 - носачи звука: грамофонска плоча, односно аудио касете у CD затим у дигиталне датотеке (mp3, mp4 формат),
 - филм: целулоидна трака у VHS касете па у DVD (Blu Ray и сл.),
 - аудио разговор: јавне телефонске говорнице у мобилне телефоне,
 - књижевна литература (књиге у папирном формату) у е-књиге,
 - пошта: писмо у е-пошту,
 - документација: писаћа машина и офсет штампа у дигиталне штампаче,
 - графичка документација (слике) у дигиталне фотографије;
- креирање преносивих уређаја у свим областима комуникација, базираних на концепту примене дигиталне технологије;
- глобализација размене информација и економије, проширење тржишта и повећање продуктивности и нов ниво слободе говора и размене података.

Како примена ниједне технологије није једнозначна, тако су временом приметне и негативне стране дигиталне технологије. Негативни аспекти у информационо-комуникационом пољу дигиталне револуције испољавају се кроз:²¹

- повреде ауторских права при неовлашћеном коришћењу дела без сагласности носиоца ауторског и сродних права (проблем остваривања и заштите ауторског права и сродних права);

²⁰ Hanna, N. K., *Transforming Government and Building the Information Society*, 27 Innovation, Technology, and Knowledge Management, DOI 10.1007/978-1-4419-1506-1_2, Springer Science Business Media, LLC 2010.

²¹ *Ibid.*

- хакерски (неовлашћени) приступ онлајн базама података и опасност од неовлашћеног коришћења личних података грађана, веб-сајтови који при приступу инсталирају НТТР колачиће (cookies) или спјавер (spyware) ради праћења онлајн активности корисника;
- проблем манипулације и употребљивости огромних количина података, затрпавање корисника великом количином информација – тзв. засићење медијима;
- угрожавање приватности, праћење кретања и активности појединаца;
- социјални проблеми који се јављају као последица превеликог коришћења наведених технологија (изолованост, виртуелни свет);
- креирање лажних и непотврђених информација и њихово пласирање онлајн.

КОЛЕКТИВНО ОСТВАРИВАЊЕ АУТОРСКОГ И СРОДНИХ ПРАВА

Аутор је изворни носилац ауторског права на свом делу, а његова овлашћења су претежно апсолутне, односно искључиве природе. Дакле, да би друго лице законито користило ауторско дело, потребно је да аутор уступи том лицу право на коришћење дела и прими за то ауторску накнаду, односно уступи без накнаде. Да би се испунили сви предуслови потребно је обавити низ радњи. Наиме, аутор и заинтересовано лице (потенцијални корисник), најпре морају ступити у контакт, затим обавити преговоре који, ако су успешни, резултирају закључењем ауторског уговора. Након тога, потребно је да аутор прати извршавање уговорних обавеза. Даље, аутор мора да прати и евентуалне злоупотребе од стране оних који неовлашћено користе његово дело и кад их уочи, да прикупи доказе који поткрепљују његове тврдње. Примера ради, код музичких дела отежано је праћење и надгледање дела које се у истом тренутку, на више различитих места изводе или емитују и тиме крше различита ауторскоправна овлашћења. Из наведеног примера се види фактичка немогућност индивидуалног остваривања овакве врсте имовинскоправних овлашћења. Најзад, као последња обавеза аутора у оваквом приказу би била покретање одговарајућих механизма судске заштите, уколико се констатује повреда права. Поред тога што је читав процес изузетно компликован, он такође ствара и трошкове. Један од главних задатака колективног остваривања ауторског права јесте смањење трансакционих трошкова.²²

²² Марковић, С., „Колективно остваривање ауторског права у светлу слободе конкуренције на тржишту Европске уније, Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ“ – прилози пројекту 2010, Београд, 2011, 27.

На основу свега наведеног, закључујемо да колективно остваривање ауторског и сродних права има главни задатак да омогући вршења права у пуном обиму или да олакша функционисање ауторског и сродних права кроз:

- смањење броја неопходних контаката између титулара права и корисника предмете заштите,
- смањење броја преговарача и уговорача и
- смањење трансакционог трошка.²³

ПОЈАМ ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА КОЛЕКТИВНО ОСТВАРИВАЊЕ АУТОРСКОГ И СРОДНИХ ПРАВА

Проблеми индивидуалног остваривања ауторског и сродних права, превазилазе се уз помоћ организација за колективно остваривање ауторског и сродних права. Организација представља специфично правно лице које настаје удруживањем носилаца ауторског или сродних права.²⁴ Суштина организација за колективно остваривање ауторског и сродних права је у следећем: аутори или носиоци ауторског права на појединим врстама ауторског дела, који фактички не могу или не могу под економско исплативим принципима да индивидуално остварују своја права, удружују се у организације. Они уступају своја права организацији на одређене облике коришћења својих дела, с налогом да организација та права уступи заинтересованим корисницима, убере уговорену накнаду и расподела је ауторима, односно носиоцима ауторског права.²⁵

Законом о ауторском и сродним правима прописано је да се „организаација не оснива ради стицања добити”. Такође, Директива 2014/26/ЕУ о колективном остваривању ауторског и сродних права и мултитериторијалном уступању права на музичким делима за онлајн коришћење на унутрашњем тржишту, садржи следећу дефиницију:

„Организација за колективно остваривање права је свака организација која је у складу са законом или преносом права, одобрењем или другим уговорним споразумом овлашћена за управљање ауторским или сродним правима у име више од једног носиоца права у заједничку ко-

²³ Марковић, С., *Колективно остваривање ауторског и сродних права – функционисање и улога*, наставни материјал.

²⁴ Марковић, С., Поповић, Д., *Право интелектуалне својине*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, 250.

²⁵ Радуловић, С., *Организације за колективно остваривање ауторског и сродних права [дипломски рад]*, Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2011, 14.

рист тих носиоса права као својом једином или главном сврхом и која испуњава један или оба следећа критеријума:

- у власништву је својих чланова или под њиховим надзором;
- устројена је на непрофитној основи.“²⁶

Организација је по својој природи институт приватног права, међутим, неке њене функције задиру и у јавне интересе. Чињеница да ауторско право представља правни механизам за обезбеђење економске основе професије аутора, јасно показује да од ефикасности ауторскоправне заштите добрим делом зависи један битан интерес – континуитет културног стваралаштва и културне размене.²⁷

Организација у одређеном делокругу функционисања подсећа на неку врсту социјалног осигурања. Принцип отворености, који је заступљен за све оне који желе да постану њени чланови, са принципом недискриминације међу члановима доводи до „социјализације ризика везаних за трошкове остваривања ауторских права аутора чија дела нису популарна, односно економски атрактивна.“²⁸

Логично је очекивати да у мноштву ауторских дела можемо разликовати, посматрано с економског аспекта, атрактивна и мање атрактивна, односно популарна дела. Код мање атрактивних ауторских дела трошак остваривања права је често већи од ауторске накнаде која се убере од њиховог коришћења. Дакле, настаје ситуација у којој колективно остваривање права ствара губитке организацији. Та економска неисплативост се покрива из прихода убраних колективним остваривањем ауторског права за друга дела која су атрактивнија и која се више економски експлоатишу.²⁹

Због практичних предности које пружа овакав облик остваривања ауторског и сродних права, његова неопходност у појединим областима коришћења ауторских дела и предмета сродних права је очигледна. Може се рећи да у готово свим земљама срећемо специјализоване организације за остваривање ауторског и сродних права које, суштински, функционишу на сличним принципима уз поједине особености правних система којима припадају.³⁰

²⁶ Чл. 3. ст. 1. т. Директиве број: 2014/26/ЕУ о колективном остваривању ауторског и сродних права и мултитериторијалном уступању права на музичким делима за онлајн коришћење на унутрашњем тржишту.

²⁷ Марковић, С., *Право интелектуалне својине*, Службени гласник, Београд, 2000, 238. и даље.

²⁸ Марковић, С., *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, 136–138.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Марковић, С., Поповић, Д., *Право интелектуалне својине*, 249–259.

ОРГАНИЗАЦИЈА КАО ПРИРОДНИ МОНОПОЛ

Један од проблема колективног остваривања ауторског и сродних права односи се на монополски статус који организација ужива *de iure* или *de facto* у већини држава. Дакле, организација има правно гарантовани монопол на тржишту имовинскоправних овлашћења која се колективно остварују. Резултат ових чињеница је да корисник нема могућност избора организације од које ће прибавити одређена права коришћења одређеног предмета заштите. Разлог због којег је монополски положај организација законски заштићен лежи управо у чињеници да на тај начин бивају осигуране све предности колективног остваривања ауторског и сродних права – пре свега, ефикасност и економичност.³¹

„У условима монопола³² један субјект располаже целокупном понудом на тржишту и суочава се с атомизираним тражњом на нивоу гране. Будући да се под монополем подразумева један једини понуђач који у односној привредној грани или на датом подручју нема такмаца, мислимо да се монопол не може сврстати у тржишне типове конкуренције, већ је он посебан тип тржишта...“³³ Многи аутори сматрају да се монополски статус организација за колективно остваривање ауторског и сродних права испољава као природни монопол. Ова појава представља такав облик тржишне имперфекције код којег један произвођач може опслуживати цели сектор на тржишту (понуђачи комуналних услуга попут дистрибутера електричне енергије, плина, воде) с већом ефикасношћу него већи број конкурентних произвођача. Јавља се кад технологија производње, узрокује високе фиксне трошкове, док се дугорочни укупни просечни трошак смањује паралелно с повећањем обима производње, па тада, такав сектор има стално растуће приносе. Из тих разлога је постојање више субјеката на тржишту немогуће.³⁴

Монополски положај организације се испољава двојако:

- према ауторима, тј. носиоцима права и
- према корисницима.³⁵

³¹ „Међусобна конкуренција две или више организација у оквиру исте специјализације разорила би систем колективног остваривања права и учинила га беспредметним“, Марковић, С., *Право интелектуалне својине*, 238.

³² Монопол има више појавних облика, од којих разликујемо следеће: чисти, потпуни или апсолутни монопол, моносон, унилатерални монопол, билатерални монопол, партиципални монопол, квази монопол, природни монопол, економски монопол...

³³ Варга, С., *Право конкуренције*, Привредна академија, Нови Сад, 2006, 48.

³⁴ Michael Fraboni, *The current discussion on collective management of rights in the EU – Economic concerns*, Workshop on the Law and Economics of Intellectual Property and Information Technology, Università Carlo Cattaneo, Italy, 2005, 1–17.

³⁵ Марковић, С., „Колективно остваривање ауторског права у светлу слободе конкуренције на тржишту Европске уније, Развој правног система Србије и хармонизација са

Гледајући организацију, индивидуални носиоци су потрошачи на тржишту услуге колективног остваривања права, а корисници музичких дела представљају потрошаче на тржишту тих дела. Ако узмемо у обзир да обе категорије немају избора тражња за услугом је нееластична, што организацији даје велику тржишну моћ. Разлог због ког се дозвољава овакво стање лежи у функцији смањења трансакционих трошкова колективног остваривања ауторског права, али омогућава и формирање монополске цене за коришћење ауторских дела.³⁶

ВРШЕЊЕ ДРЖАВНЕ КОНТРОЛЕ У СКЛАДУ С АНТИМОНОПОЛСКИМ ПРОПИСИМА

Удруживање носилаца права у организацију и закључивање реципрочних аранжмана с одговарајућим иностраним ентитетима резултат су монополског или доминантног положаја организације у оквиру одређене специјализације на тржишту. Управо због тога организација подлеже вршењу државне контроле на основу антимонополских прописа, нарочито у земљама развијене тржишне привреде.

Антимонополско право (у ужем смислу) је грана права конкуренције која садржи правне норме којима се:

- регулише заштита конкуренције од појединачних аката рестриктивне пословне праксе и
- прописује забрана злоупотребе доминантног положаја на тржишту.

Закон о заштити конкуренције инкриминише злоупотребу монополског, односно доминантног положаја на тржишту и дефинише појам повреде конкуренције. Овај акт припада корпусу тзв. антимонополских прописа којима се штити економски поредак. „Повредом конкуренције у смислу овог закона сматрају се акти или радње учесника на тржишту које за циљ или последицу имају или могу да имају значајно ограничавање, нарушавање или спречавање конкуренције.“³⁷

Европски суд правде и Европска комисија су у дугогодишњем раду формирали одређене ставове везане за та питања. Међутим, ниједном одлуком није оспорен монопол организације, већ је регулатива ишла у правцу спречавања злоупотребе доминантног положаја организације. Тек у новије време имамо тенденцију у ЕУ да се афирмише принцип кон-

правом ЕУ“ – прилози пројекту 2010, 30.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Закон о заштити конкуренције (*Службени гласник РС*, бр. 51/2009 и 95/2013) чл. 15. ст. 1. ЗЗК.

куреније међу организацијама, да се њихов монополски положај укине зарад одржања јединствености тржишта. Монополски статус представља неодржив фактор у контексту јединственог унутрашњег тржишта. Монопол на државној територији сваке државе чланице представља аномалију која разарајуће делује на основне постулате ЕУ.

Интересантан је податак да појам доминантног положаја није дефинисан Оснивачким уговорима ЕУ, већ је дефиницију формирала пракса Европског суда правде. У пресуди Суда правде по предмету *United Brands v. Commission* од 14. фебруара 1978, формира се став да доминантан положај имају: „тржишни учесници који имају такву снагу која им омогућава да предупредe делотворну конкуренцију на тржишту на тај начин што могу да се у знатној мери понашају независно од конкурената, купаца и, коначно, потрошача.“ Приликом одређивања тржишне моћи један од главних параметара је величина тржишног удела. Тако у предмету *Hilti AG v. Commission*, Суд правде закључује да постојање тржишног удела од 70–80% представља постојање доминантног положаја на тржишту. У другој пресуди, *AKZO v. Commission* суд, пак, закључује да се удео од 50% може сматрати веома великим и да може бити узет као доказ постојања доминантног положаја, изузев ако не постоје изузетне околности које би указивале да доминантни положај не постоји. Као околности се наводе: кратак временски период у којем је тај тржишни удео заузиман, величина тржишног удела конкурента, затим постојање препрека приликом уласка на тржиште и др.³⁸

Што се нашег правног система тиче, као што је већ поменуто на одговарајућем месту, организације уживају положај „природних монопола“, тако да се многе одредбе овог закона директно не примењују. Међутим, пратећи трендове из непосредног окружења, пре свега у земљама чланицама ЕУ, очекујемо да ће ово питање у кратком року бити отворено, ако се узме у обзир хармонизација нашег правног система са системом ЕУ.³⁹

³⁸ Поповић, Д., *Искључива права интелектуалне својине и слободна конкуренција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.

³⁹ Радуловић, С., *Организације за колективно остваривање...*, 40.

**НА ТРАГУ ЕУ ЗАКОНОДАВСТВА
– ПРОЈЕКТОВАЊЕ НОВОГ КОНЦЕПТА КОЛЕКТИВНОГ
ОСТВАРИВАЊА АУТОРСКОГ И СРОДНИХ ПРАВА**

**Предлог директиве и Директива 2014/26/ЕУ
о колективном остваривању ауторског и сродних права
и мултитериторијалном уступању права на музичким делима
за онлајн коришћење на унутрашњем тржишту**

Након законодавних активности започетих 2005. године са јасним циљем, Европска комисија 2012. године коначно усваја Предлог директиве, да би у марту 2014. усвојила и Директиву 2014/26/ЕУ о колективном остваривању ауторског и сродних права и мултитериторијалном уступању права на музичким делима за онлајн коришћење на унутрашњем тржишту (даље: Директива).

Прихвата се концепт по којем ће сваки носилац права имати могућност избора, у било којој земљи ЕУ, којој организацији ће поверити колективно остваривање својих права за више држава чланица или за целу територију ЕУ, на делима која се користе на интернету. Дакле, организација не сме да дискриминише носиоца права по основу држављанства. С друге стране, организација у било којој земљи ЕУ ће моћи да уступи кориснику из било које земље чланице право на коришћење репертоара за више држава чланица или за целу територију ЕУ доделом паневропске лиценце. Организација која не располаже логистичким претпоставкама за уступање лиценци за више државних подручја, дужна је да то обезбеди преко организације која располаже одговарајућим капацитетима. Из наведене одредбе закључујемо да ће организације које делују на своје државе, наставити свој рад уз обавезу да путем уговора са другом организацијом, оспособљеном за издавање одговарајућих лиценци, омогуће својим носиоцима права колективно остваривање и за територије друге државе.⁴⁰

Процес „разбијања монопола“, који је започет и у претходним актима ЕУ, као *conditio sine qua non* због свог разарајућег ефекта на јединствено тржиште, наставља се и фактички је учвршћен кроз забрану спречавања или неоправданог отежавања иступања из организација, као и уступање права другој организацији. Систем разградње монопола би могао да створи амбијент у којем би аутори и друга физичка лица која су изворни или деривативни носиоци права били доведени у неравноправни положај у односу на продуцентске и медијске куће као носиоце права. Забрањена је дискриминација носиоца права приликом прерасподеле убраних средстава

⁴⁰ Марковић, С., „Колективно остваривање ауторског и сродних права – од монопола ка конкуренцији”, 648–650.

по било ком основу. Принципи транспарентности у раду, као и ажурности детаљно су регулисани са циљем да се заштите носиоци права.⁴¹

Последице које ће, евидентно, наступити након примене Директиве наишле су на критике. Очекује се да ће уместо постојеће фрагментације тржишта ЕУ по принципу држава чланица заменити фрагментација према музичким делима која ће бити на репертоарима организација, класификована по популарности и жанру. У новонасталој ситуацији, питање је да ли ће се испунити један од циљева Директиве – а то је смањење трансакционих трошкова. Такође, могла би се замислити ситуација у којој би уместо поспешивања конкуренције између организација, због њихове економске природе као природних монопола, дошло до тога да колективно остваривање ауторског и сродних права на онлајн коришћење музике у ЕУ буде концентрисано код свега неколико ако не и само једне организације. Дакле, у том случају ефекат би био дијаметрално супротан од жељеног циља регулативе.⁴²

Ниједан пионирски покушај реформисања комплексних правних института, какав јесте колективно остваривање ауторског и сродних права, није једнозначан и свакако ће евентуални негативни ефекти у будућности бити предмет анализе. На основу изнетог, и поред свих бојазни и претпостављених изазова у примени регулативе, треба афирмативно посматрати интенцију Европске уније да се регулише област онлајн коришћења музичких дела, као прилагођавање ауторског права духу модерног времена.

Предлог директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту

Као потврду становишта да законодавна иницијатива ЕУ није кратког даха већ да у последњих неколико година добија свој прави замах, јесте доношење Предлога директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту 14. 9. 2016. године. Наведени акт ЕУ није уско повезан с колективним остваривањем ауторског и сродних права, али исти у богатој законодавној пракси ЕУ чини један од битнијих у корпусу аката усмерених ка превазилажењу изазова који су настали као последица напретка комуникационо-информационих технологија.

Европска комисија је детаљно образложила разлоге и циљеве предлога директиве, а сходно томе и предложила увођење посебних изузетака и механизма којима би се промовисане идеје спровеле у дело. Развојем дигиталних технологија променио се начин стварања, производње, дистри-

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

буције и искоришћавање ауторског дела и других заштићених садржаја, појавили су се нови начини коришћења ауторског дела као и нови пословни модели. У дигиталном окружењу екстензивно се појачава прекогранична употреба, а потрошачима су се отвориле нове могућности за приступање садржају заштићеном ауторским правима. Предлогом директиве се, као једна од кључних, афирмише идеја да је неопходно смањити разлике између националних система држава чланица у домену регулативе ауторског и сродних права и омогућавање слободнијег онлајн приступа делима за кориснике на територији ЕУ и прилагодити систем новој стварности.⁴³

У последње време јача улога интернета као главног тржишта за дистрибуцију садржаја заштићеног ауторским правима, као и приступ том садржају. У овом новом окружењу носиоци права суочавају се с потешкоћама када желе да заштите своја права и остваре право на накнаду за коришћење свог дела онлајн. Тиме се угрожава развој европске креативности и производње креативног садржаја. У том контексту у овом предлогу предвиђене су мере којима се настоји побољшати положај титулара права у преговорима и у погледу накнаде за коришћење њихових ауторских дела путем интернета.⁴⁴

Да сумирамо: Предлогом директиве Комисија акценат ставља на:

- усаглашавање националних система држава чланица у домену регулативе ауторског и сродних права и омогућавање слободнијег онлајн приступа делима за кориснике на територији ЕУ;
- олакшавање поступка давања дозвола и стицања права на предметима заштите, као и поједностављивање прекограничног приступа садржају који је предмет заштите ауторског права;
- побољшање положаја носиоца ауторског права у преговорима и у погледу накнаде за коришћење њихових ауторских дела путем интернета.

Треба, констатовати да ће Директива, када буде усвојена, имати утицаја и на правни систем Републике Србије. Усудили бисмо се да констатујемо да су уочени проблеми апсолутно у сагласју са фактичким, као и да увођење нових механизма и олакшавање представљају неопходност, без угрожавања правне сигурности појединца или правног лица.

⁴³ Предлог директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту од 14. 9. 2016. *eng*: Proposal for a directive of a European parliament and of the council on copyright in the Digital Single Market <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A52016PC0593>.

⁴⁴ *Ibid.*

ЗАКЉУЧАК

Крај прошлог века карактерише прелазак с аналогне на дигиталну технологију која суштински ремети све премисе на којима се заснивао класичан концепт остваривања и заштите ауторског и сродних права уопште. Тежња за променом класичног концепта колективног остваривања ауторског и сродних права условљена је жељом да се систем учини ефикаснијим и економичнијим, а да се притом уважи сва комплексност овог института.

Статусне особености организација, превасходно монополски положај на тржишту, друштвено корисне функције организације и непрофитни карактер дају посебно обележје овим ентитетима. Из претходних излагања, можемо закључити да је процес разградње монопола који ужива организација за колективно остваривање ауторског и сродних права, у ЕУ увелико у току, ако не и у завршној фази. Монопол више не представља нужност, већ напротив, аномалију која ремети јединственост тржишта Европске уније.

Колективно остваривање ауторског и сродних права временом све више добија на значају, пред организације се стављају све комплекснији и тежи задаци. Можемо констатовати да је ово тема будућности и да има доста простора за развој и надоградњу, поготово у сфери коришћења ауторских дела на интернету. Тенденције у ЕУ су усмерене ка пројектовању новог система, са циљем да се обезбеди конкуренција између организација, као и издавање паневропских лиценци за коришћење предмета заштите преко интернета, те успостављање слободе прекограничног пружања услуга колективног остваривања права у ЕУ. С обзиром на то да је Директива усвојена и постала део *acquis communautaire* имаће утицаја и на домаћу законску регулативу, због уједначавања законодавства Републике Србије са законодавством Европске уније.

Посебно место у читавој законодавној конструкцији заузима још један системски акт ЕУ, Предлог директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту. Предлог директиве је значајан зато што препознаје потребу за јединственим дигиталним тржиштем, с акцентом на интернет, које ће функционисати по општим тржишним принципима, уз све своје особености. Потреба за усаглашавањем националних законодавстава у сегменту ауторског и сродних права постаје неопходан елемент, као и успостављање посебних механизма који би омогућили широку доступност ауторских дела флексибилнијим приступом.

ЛИТЕРАТУРА

- Варга, Синиша, *Право конкуренције*, Привредна академија, Нови Сад, 2006.
- Вукадиновић, Радован Д., *Право Европске уније*, четврто измењено и допуњено издање, Центар за право Европске уније Правног факултета, Канцеларија Србије и Црне Горе за придруживање Европској унији, Крагујевац, 2006.
- Дамњановић, Катарина, *Права интелектуалне својине и право конкуренције Европске уније*, Службени гласник, 2011.
- Директива 2014/26/EУ о колективном остваривању ауторског права и сродних права те издавању одобрења за више државних подручја за права на интернет коришћење музичких дела на унутрашњем тржишту, eng: Directive 2014/26/EU of the European parliament and of the council on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market, 26 February 2014
- Завод за интелектуалну својину, Р. Србија, <http://www.zis.gov.rs>
- Закон о ауторском и сродним правима, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009.
- Закон о заштити конкуренције, *Службени гласник РС*, бр. 51/2009.
- Историјски развој интернета и рачунарских мрежа – наставни материјал <https://www.rafa.edu.rs/citaliste/internet/3623-istorijski-razvoj-interneta-i-racunarskih-mreza>
- Историјски развој рачунара – наставни материјал <http://www.pmf.ni.ac.rs/pmf/predmeti/4604/doc/01-Istorijski%20razvoj%20racunara.pdf>
- Марковић, С., „Колективно остваривање ауторског и сродних права – функционисање и улога”, наставни материјал.
- Марковић, Слободан, „Колективно остваривање ауторског и сродних права – од монопола ка конкуренцији”, *Право и привреда*, 4–6, Београд, 2013.
- Марковић, Слободан, „Колективно остваривање ауторског права у светлу слободе конкуренције на тржишту Европске уније, Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ – прилози пројекту 2010”, Београд, 2011, 26–41.
- Марковић, Слободан, *Право интелектуалне својине*, Службени гласник, Београд, 2000.
- Марковић, Слободан М., *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, Службени гласник, Београд, 2014.
- Марковић, Слободан, Поповић, Душан, *Право интелектуалне својине*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015.
- Миладиновић, Зоран, *Право интелектуалне својине*, Правни факултет, Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2009.
- ОФПС – Организација произвођача фонограма Србије, <http://www.ofps.org.rs>
- ПИ – Организација за колективно остваривање права интерпретатора <https://www.pravainterpretatora.org>
- Поповић, Душан, *Искључива права интелектуалне својине и слободна конкуренција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.

- Поповић, Душан, *Повреда ауторског и сродних права на интернету: осврт на новију праксу Европског суда правде, Интелектуална својина и интернет*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015.
- Поповић, Душан, „Повреда ауторског права и сродних права на интернету – преиспитивање улоге посредника”, *Право и привреда* 4–6, Београд, 2010.
- Поповић, Душан, „Повреде ауторског права и сродних права на сајтовима за размену аудио и видео записа, путем коришћења онлајн видео игара и на блог-вима”, *Правни живот* 11, Београд, 2012.
- Правни акти ЕУ https://europa.eu/european-union/eu-law/legal-acts_hr
- Предлог директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту од 14. 9. 2016. енгл.: Proposal for a directive of a European parliament and of the council on copyright in the Digital Single Market
- Радовановић, Сања, „Грађанскоправна одговорност интернет посредника за повреду ауторског права – упоредноправни аспект“, *Интелектуална својина и интернет*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, 83–112.
- Радовановић, Сања, Застарелост потраживања накнада организација за колективно остваривање ауторског и сродних права, *Зборник Радова Правног факултета*, Нови Сад, 2014, 265–277.
- Радловић, Станислав, Организације за колективно остваривање ауторског и сродних права [дипломски рад], Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2011.
- СОКОЈ – Организација музичких аутора Србије, <http://www.sokoj.rs>
- Шта је била дигитална револуција? What was the digital revolution?
- Commission of the EU: Study on a Community Initiative on the Cross-Border Collective Management of Copyright, 2005.
- Fraboni, Michael, The current discussion on collective management of rights in the EU – Economic concerns, Workshop on the Law and Economics of Intellectual Property and Information Technology, Università Carlo Cattaneo Italy, 2005, стр. 1–17.
- Hanna, N. K., *Transforming Government and Building the Information Society*, 27 Innovation, Technology, and Knowledge Management, Springer Science Business Media, LLC 2010.
- http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/management/studycollectivemgmt_en.pdf
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0026>
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A52016PC0593>
- <https://www.worldatlas.com/articles/what-was-the-digital-revolution.html>
- Schepens, Paul, Guide to the collective administration of authors rights, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, France 2000, 1–127.
- Tanenbaum, Andrew S., *Архитектура и организација рачунара*, Микро књига, Београд, 2007.
- Zablocka, Andrew, *Antitrust and Copyright Collectives*, University of Warsaw, Faculty of Management Press Economic Analysis, 2008.

TRANSFORMATION OF A CLASSICAL CONCEPT OF COLLECTIVE MANAGEMENT OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS IN THE CONTEXT OF TECHNOLOGICAL ADVANCEMENT AND THE EU LAW

MSc Stanislav Radulović

LL.M., Lawyer

Ph.D. Student at the Faculty of Law of the University of Novi Sad

Summary

Legal systems have been regulating collective management of copyrights for more than hundred and fifty years, throughout that period the concept of the collective management evolved to answer to meet the challenges faced by modern society. The end of the last century witnessed transition from analogue to digital technology, a process that essentially shattered the very premises on which the classical concept of the collective management of copyrights was based. This technological development pushed for re-examination of the existing concept of the collective management of copyright and related rights. Over the past decade, the European Union has embarked on a reform of cross-border collective management of copyright and related rights in order to meet the needs of the EU market and find appropriate solutions to set up a new legal framework. EU tendencies are aimed at securing competition between organizations for the collective management of copyright and related rights, issuing of pan-European licenses for the use of Internet security, and the establishment of the free cross-border provision of services for the enforcement of collective rights within the EU. The EU legislation affirms a concept in which it is necessary to reduce the gap between the national systems of the EU members in the field of copyright and related rights and to facilitate provision of a more open online access to author's work within the territory of the EU. The above mentioned legislative activities, that have intensified lately, will certainly have an impact on Serbian laws due to the harmonization of the legislation of the Republic of Serbia with that of the European Union.

Keywords: collective management of copyright, digital revolution, EU legislation, competition law, use of author's work via the Internet